

Lærerark til "Dilemmaspillet "Er han skyldig?"

At undervise i Holocaust kan være både svært og barskt. De grusomme uhyrligheder, som nazisterne begik under 2. Verdenskrig, er et følsomt emne. Dette har lektor, ph.d. Hildegunn Juulsgaard Johannesen bl.a. beskrevet i artiklen [Folkedrab i historieundervisningen – Et blik på vanskelig viden](#).

Dilemmaspillet "Er han skyldig?" tager udgangspunkt i undervisningsmaterialet "*How was it Humanly Possible?*" fra The International School for Holocaust Studies, Yad Vashem i Jerusalem. Centralt er to kilder, som begge beskriver en togrejse fra Düsseldorf til Riga i december 1941. Den ene er skrevet af politiofficeren Paul Salitter, som havde det overordnede ansvar for transporten af mere end 1.000 jøder, heriblandt den unge, nygifte kvinde Hilde Sherman. Salitters rapport giver en beskrivelse af, hvordan deportationen af jøderne blev eksekveret, set ud fra embedsmandens/politimandens synsvinkel.

Hilde Sherman beskriver derimod den menneskelige smerte og sætter ansigt på offerets historie, hvilket gør hendes fortælling uvurderlig for forståelsen af Holocaust. De to kilder er udgangspunktet for en fiktiv retssag imod Paul Salitter. For er han skyldig eller ej? Det skal eleverne vurdere.

Sådan gør du

Fra venstre til højre:
Jacob Cohen, Wilhelmine Cohen, Hermann Cohen, Ida Cohen, Paul David,
Emma Cohen, Dora Eichenwald, Gustav Cohen, Salomon Eichenwald, Erich
Isaak, Martha Freund, Richard Freund, Ludwig Cohen, Ella Nathan, Karl-Heinz
Freund, Kurt Eichenwald, Henriette Goldschmidt, Josef Nathan, Samuel
Goldschmidt

Start sammen med eleverne med at tale om forsidebilledet. Dette findes også i [PowerPoint-præsentation](#). Lad eleverne bruge deres undring og stil åbne spørgsmål. Kvikke elever vil sikkert kunne se, at det er jøder (qua jødestjerne på tøjet), og at de har meget tøj på, og mange har både tasker og bagage med. På [PP-præsentation](#) kan du klikke navnene frem på personerne. Her optræder de samme efternavne flere gange.

Brug dette til at vække elevernes nysgerrighed. Hvorfor står de der? Selve billedet blev taget af Anton Walterbusch, en lokal fotograf, som arbejdede for nazisterne. Han skulle dokumentere deportationen af jøderne fra Coesfeld (cirka 100 km. nord for Düsseldorf). De mennesker, der ses på billedet, var altså ikke med på det tog fra Düsseldorf til Riga, som Hilde Sherman og Paul Salitter var på. Dog var deres endestation også ghettoen i Riga, hvis tidligere beboere var blevet myrdet kort forinden. Ud af de nitten personer på billedet overlevede kun én af dem opholdet i Riga. Selvom billedet ikke viser den samme transport, bruger man det ofte i undervisning, fordi det viser en lignende deportation på næsten samme tid som Hilde Sharmans deportation. Du kan se mere om billedet og personer derpå på dette [link](#).

Herefter kan side 2 læses højt. Efterfølgende følger et par sider der omhandler nazisternes brutale fremmarch i bl.a. Letland, herunder også Rumbula-massakren. Man kan lære meget mere om denne massakre i dette [foredrag](#), og jeg vil anbefale at vise minutterne fra 38-41, hvor Steven Springfield besøger mindesmærket, hvor hele hans familie blev udryddet.

Ruten fra Düsseldorf til Riga med forskellige stop undervejs

På side 5 stilles spørgsmålet om, hvorfor nazisterne ville have de tyske jøder så langt væk? Som det kan ses på kortet (på forrige side), var turen fra Düsseldorf til Riga lang, og det kan virke "ulogisk" at bruge så mange ressourcer i krigstid på at fragte jøder så langt imod øst. Svarene skal bl.a. findes i, at Hitler havde proklameret at befri de tyske byer for jøder. Desuden var der, qua de grusomme massakrer på jøder i bl.a. Riga, plads i disse ghettoer. Mange af jøderne fik at vide, at de skulle "genbosættes" i øst. Først senere i januar 1942, på den såkaldte "Wannsee-konferencen", blev det besluttet at gennemføre den "endelige løsning" – altså at udrydde Europas jøder gennem systematiske deportationer og drab i særlige udryddelseslejre som bl.a. Auschwitz.

På siderne 6-10 præsenteres de to kilder. Scannes QR-koderne bliver begge kilder læst op. Det kan dog være en god idé at vente med at læse disse kilder indtil side 11, som omtaler Nürnberg-processen, og til rollerne er fordelt.

På side 11 omtales Nürnberg-processen efter 2. Verdenskrig. Her kan man med fordel se omkring fem minutter (fra 20:21- 26:11) fra tv-dokumentarserien "[En verden krig](#)", som netop handler om disse retssager. Her fortæller den engelske anklager Hartley Shawcross om processen. Shawcross er en af de i alt fem forskellige roller, der skal uddeles. Lad gerne 2-3 elever spille den samme rolle, så de kan hjælpe og støtte hinanden. Der må gerne være mange nævninge. Fordel rollerne så alle elever får en rolle.

Som lærer er du dommer. Din rolle er at lede selve retssagen og bl.a. vejlede nævningene. Det er ikke din opgave at bestemme straf/frifindelse. Du kan præsentere nedenstående forløb for eleverne vha. [PowerPoint Præsentationens dias 2](#).

- Dommeren præsenterer hovedpersonerne.
- Anklageren stiller spørgsmål til Hilde Sherman.
- Forsvareren stiller spørgsmål til Hilde Sherman.
- Anklageren kan stille flere spørgsmål. Derefter får forsvareren også lov.
- Anklageren stiller spørgsmål til Salitter.
- Forsvareren stiller spørgsmål til Salitter.
- Anklageren kan stille flere spørgsmål. Derefter får forsvareren også lov.
- Anklageren holder sin procedure.
- Forsvareren holder sin procedure.
- Dommeren opsummerer sagen.
- Nævningene diskuterer og finder en afgørelse. Alle skal være enige.
- Nævningene afsiger dommen.
- Retssagen afsluttes.

Rollerne (side 12-16) er beskrevet således, at der både er noget personen skal, og noget vedkommende vil gøre opmærksom på. I forbindelse med anklagerens og forsvarerens procedure kan bilag A og B udleveres. Disse findes på side 7-8 i denne vejledning.

Når retssagen er slut, og dommen/frikendelsen er afsagt, kan man lave nedenstående *værdilinj*-opgave. Denne opgave er beskrevet på næste side.

Under alle omstændigheder skal der være tid til *debriefingen* - for foregik retssagen virkelig sådan – og hvad skete der i virkeligheden med Paul Salitter og Hilde Sherman? Denne debriefing er [PowerPoint Præsentationens dias 3](#) og beskrives på side 4 i denne lærervejledning.

Værdilinje: Skyld, ansvar og pligt

Eleverne skal tage stilling til svære spørgsmål om skyld og ansvar i forbindelse med Paul Salitter og deportationerne under 2. Verdenskrig. Øvelsen viser, at svarene ofte ligger i gråzoner.

Forberedelse

- Markér en linje i klassen (med tape eller snor).
 - Den ene ende = **“Helt enig”**
 - Den anden ende = **“Helt uenig”**
-

Instruktion til eleverne (oplæses af læreren)

1. Jeg læser et udsagn højt.
 2. I stiller jer et sted på linjen alt efter, hvor enige eller uenige I er.
 3. Jeg spørger nogle af jer, hvorfor I står, hvor I gør.
 4. I må gerne flytte jer, hvis I bliver overbevist under diskussionen.
-

Udsagn til diskussion

1. **Paul Salitter burde have nægtet at udføre ordren, selvom det kunne have kostet ham jobbet eller livet.**
 2. **Ansvar ligger kun hos lederne, der planlagde Holocaust – ikke hos dem, der “bare” fulgte ordrer.**
 3. **Man har altid et personligt ansvar, også når man handler under pres.**
 4. **Hvis man bare gør sit arbejde, er man ikke skyldig i forbrydelser.**
 5. **Det er værre at skyde mennesker end at organisere en transport, hvor de senere bliver dræbt.**
 6. **Det er vigtigere at forstå menneskers handlinger end at dømme dem.**
 7. **Det er uretfærdigt at dømme én person hårdt, når så mange andre gik fri efter krigen.**
 8. **I dag kan vi lære af fortiden, så vi selv siger fra, hvis vi ser uretfærdighed.**
-

Efter diskussionen

- Tal med eleverne om, hvordan de oplevede at tage stilling.

Debriefing – foregik det virkelig sådan?

Det er meget vigtigt, at der er god tid til denne debriefing, for der har aldrig været en retssag imod Paul Salitter. I virkeligheden blev han fanget af de allierede i 1945. Sammen med tusindvis af andre tyske befalingsmænd blev han fængslet, men blev i 1946 løsladt grundet god opførsel. Ift. retssagens realisme skal det nævnes, at både anklageren Hartley Shawcross og forsvareren Otto Nelte er virkelige personer, som var med i Nürnberg-processen – helt som beskrevet i elevrollerne. Efter 2. Verdenskrig ville de allierede fjerne nazismen fra Tyskland. I den amerikanske zone blev der derfor indført en særlig lov den 5. marts 1946, kaldet "*Gesetz zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus*". Loven bestemte, at alle voksne tyskere skulle udfylde spørgeskemaer om deres fortid under nazismen. På baggrund af svarene og andre beviser blev folk placeret i fem kategorier:

Kategori	Hvem var de?	Straffe og konsekvenser	Eksempler
1. Hovedforbrydere (Hauptschuldige)	Topnazister og ledere, som havde stor magt og direkte ansvar for forbrydelser (fx SS-topfolk, lejrkommandanter, Gauleiters).	Dødsstraf, livsvarigt fængsel eller lange fængselsstraffe.	Hermann Göring, Rudolf Höss (kommandant i Auschwitz).
2. Belastede (Belastete)	Personer i vigtige stillinger i parti, erhverv eller forvaltning, som havde givet ordrer eller haft stor indflydelse.	Fængsel, tvangsarbejde, tab af rettigheder (fx ikke have offentligt job).	Borgmestre, fabriksdirektører, højtstående embedsmænd.
3. Mindre belastede (Minderbelastete)	Almindelige medlemmer af NSDAP, som havde været aktive, men ikke ledende.	Bøder, kortere fængsel eller tab af rettigheder.	Lokale partiledere, folk der havde meldt sig frivilligt til NS-organisationer.
4. Medløbere (Mitläufer)	Folk der var med, men mest af opportuniste, frygt eller fordele – uden at være aktive forbrydere.	Advarsel eller små konsekvenser. Mange slap hurtigt fri.	Almindelige borgere, der havde meldt sig ind i partiet for at få arbejde eller beskyttelse.
5. Frikendte (Entlastete)	Folk uden forbindelse til nazismen, eller som aktivt havde modarbejdet regimet.	Ingen straf – ofte rehabiliteret og fik deres borgerrettigheder tilbage.	Modstandsfolk, folk der kunne bevise, at de havde hjulpet jøder.

Paul Salitter blev klassificeret som såkaldt kategori 3. Det betød, at han blev givet delvis pension, men måtte dog ikke arbejde som politimand. Sidstnævnte var Salitter på ingen måde tilfreds med, hvilket gjorde, at han skrev følgende i en klage (se oversættelsen på næste side):

Betrifft: Wiederverwendung im Dienst der Schutzpolizei

Am 9.12.1946 bin ich aus der Zivilinternierung entlassen worden. In meiner Wohnung fand ich den Bescheid vor, nach dem ich auf Anordnung der Militärregierung mit dem 19.10.1945 aus dem Amt entlassen bin. Dieser Bescheid trifft mich ausserordentlich hart, da ich aus Ostpreussen stamme, seit 1919 im Polizeidienst stehe und seit dieser Zeit nur meine Pflicht getan habe. Ich verspreche, auch in der neuen Demokratie meine ganze Persönlichkeit in den Dienst der Sache zu stellen, genau so, wie ich es unter den Regierungen Wilhelms II, Ebert, Hindenburg und im dritten Reich getan habe, und bitte, mich wieder in der Schutzpolizei-wenn auch im Dienstrang eines ~~Mitläufers~~ Oberinspektors - verwenden zu wollen.

"Den 9.12.1946 blev jeg løsladt fra civil internering. I min lejlighed fandt jeg meddelelsen om, at jeg efter ordre fra militærregeringen pr. 19.10.1946 var blevet afskediget fra embedet. Denne besked rammer mig særdeles hårdt, da jeg stammer fra Østpreussen, siden 1919 har stået i politiets tjeneste og i hele denne tid kun har udført min pligt. Jeg lover også i det nye demokrati at stille hele min personlighed i sagens tjeneste, præcis som jeg har gjort det under regeringerne Wilhelm II, Ebert, Hindenburg og i det tredje rige, og jeg beder om igen at måtte blive anvendt i Schutzpolizei – om end i tjenestegraden som overinspektør."*

*Schutzpolizei (Schupo): Det var Tysklands uniformerede bypoliti før og under 2. verdenskrig. De sørgede for ro og orden, men under nazismen blev de også brugt til at støtte regimets undertrykkelse.

Som det kan ses i teksten, anså Paul Salitter sig klar til *"nu at være demokrat"*. Tal med eleverne om, hvordan et samfund som det nazistiske Tyskland kunne komme videre. Efter krigen ønskede de allierede først at straffe nazister hårdt. Men da Den kolde Krig begyndte, ændrede situationen sig. Vestmagterne havde brug for et stabilt og fungerende (Vest)Tyskland som en allieret mod Sovjetunionen. Derfor blev mange sager hurtigt afsluttet, og millioner af tidligere nazister kunne vende tilbage til deres job i forvaltning, politi, skoler og erhvervsliv. Resultatet blev, at de fleste kun fik milde straffe – eller slet ingen.

I 1951 blev Paul Salitters status ændret til kategori 4. Det betød, at han kunne få fuld pension, men hans ønske om at vende tilbage til politiet blev afslået pga. hans alder. I 1966 blev der indledt en ny undersøgelse imod ham, men denne endte dog uden nogen konsekvenser. Salitter døde i Düsseldorf i 1972, 74 år gammel.

Hilde Shermans skæbne:

Som det står i rollearket, blev Hilde Sherman gift med sin forlovede, Kurt Winter, om aftenen den 6. december 1941. Deportationen til Riga foregik få dage efter. Kurt Winter døde den 27. april 1942 i koncentrationslejren Salaspils nær Riga af en stivkrampeinfektion efter at have været tvunget til at begrave myrdede mennesker. Hilde var den eneste overlevende fra sin familie.

I Riga-ghettoen mødte hun Willy Sherman, en lettisk jøde. Han havde mistet sin hustru Sonja og deres to børn. Hilde bliver i løbet af krigen flyttet tilbage til Tyskland, og mistede kontakten med Willy Sherman. Hun endte i en arbejdslejr i Kiel, hvorfra hun i maj 1945 blev ført til Sverige af Røde Kors. Efter krigen slog Hilde sig ned i Cali, Colombia, hvor hun havde fjerne slægtninge. Hun forsøgte at finde oplysninger om Willy, uden held. Men en dag modtog hun et brev fra Willy, der havde fået fat i hendes adresse. Efter nogle år i Frankrig lykkedes det ham endelig at få et visum til Colombia, hvor de blev genforenet og gift i 1950.

I 1984 udgav Hilde Sherman sine erindringer på tysk ("Zwischen Tag und Dunkel. Mädchenjahre im Ghetto"), hvorfra bl.a. beskrivelsen om togrejsen er fra. I 1995 flytter hun til Israel, hvor hun døde i 2011, 88 år gammel.

Kilder:

Dette rollespil er baseret på undervisningsmaterialet "How was it Humanly Possible? " fra The International School for Holocaust Studies, Yad Yashem i Jerusalem

[Museum of Jewish Heritage — A Living Memorial to the Holocaust](#)

Oversigt over fotos

Billederne til "Dilemmaspillet: Er han skyldig" kommer fra:

Forsidefotos: Hilde Sherman, Paul Salitter og jøder i Düsseldorf. Billeder er bragt med tilladelse fra The International School for Holocaust Studies Yad Vashem. www.yadvashem.org.

Forside: Togvogn mod afgrunden.

Side 3: Hitler og von Brauchitsch

Side 3: Foto fra Riga

Side 4: Friedrich Jeckeln

Side 4: Holocaust-mindesmærke i Rumbula-skoven

Side 11: Nürnberg-processen

Side 14: Hartley Shawcross

Side 15: Otto Nelte

Side 16: Billedet er AI-genereret.

Rainar Rye Marstrand.

[Commons Wikimedia](#)

[Germans Alenins fra Pixabay](#)

[Commons Wikimedia](#)

[Commons Wikipedia](#)

[Commons Wikipedia](#)

[National Portrait Gallery](#)

[Commons Wikimedia](#)

Øvrig grafik og billeder er benyttet med tilladelse fra canva.com

Bilag A – anklage mod Paul Salitter

Ærede dommere og nævninge

Den tiltalte, Paul Salitter, var ikke en passiv tilskuer. Han var Hauptmann og havde ansvaret for en transport af 1.007 jøder fra Düsseldorf til Riga i december 1941.

Forsvaret vil sikkert hævde, at han blot fulgte en ordre. Men uden den tiltaltes handlinger ville denne deportation ikke have fundet sted. Han organiserede toget, han holdt opsyn undervejs, og han afleverede en rapport, der beskrev transporten i tørre, tekniske vendinger – uden ét ord om de mennesker, der blev tvunget afsted mod deres død.

Den tiltalte vidste, hvad Riga betød. Allerede i 1941 var det kendt, at deportationerne i øst førte til masseskydninger og udryddelse. Han valgte ikke at handle, ikke at protestere, ikke at vise medfølelse – men at udføre sin opgave, som om det blot var fragt af varer.

Derfor kan Paul Salitter ikke fritages for ansvar. Forbrydelser mod menneskeheden bliver ikke mindre, fordi de udføres under en uniform eller i lydighed. Den tiltalte var et nødvendigt led i en forbrydelse, og uden ham kunne 1.007 mennesker måske have haft en chance for at leve.

Jeg beder retten finde den tiltalte skyldig i medvirken til forbrydelser mod menneskeheden.

Bilag B – forsvar for Paul Salitter

Ærede dommere og nævninge

Paul Salitter gjorde tjeneste som soldat under 1. Verdenskrig, og siden 1919 var han politimand. Han har altid været loyal – under kejseren, under republikken, under nazismen og i dag i dette nye demokrati.

I december 1941 fik den tiltalte en ordre: Han skulle ledsage en transport af jøder fra Düsseldorf til Riga. Det var ikke hans beslutning. Han planlagde ikke denne transport, han besluttede ikke dens mål. Han adlød blot en ordre, som enhver officer i hans stilling ville have gjort.

Paul Salitter var ikke bødlen. Han slog ingen. Han mishandlede ingen. Hans opgave var udelukkende praktisk – at sørge for, at toget kom frem. Hvad der senere skete i Riga, havde han ingen indflydelse på.

Hvis den tiltalte havde nægtet, ville han have mistet sit embede og bragt sig selv og sin familie i fare. Det kan man ikke forlange af en officer, der står i et hierarki, hvor lydighed er grundlæggende.

Den tiltalte var et lille hjul i et stort maskineri. Ansvar ligger hos de øverste ledere, hos dem der besluttede og organiserede deportationerne – ikke hos en enkelt Hauptmann, der gjorde sin pligt. Derfor vil jeg bede de ærede nævninge om at frikende hr. Paul Salitter.